Utrikesredaktören

OLOF SANTESSON kom till Dagens Nyheter 1956. Han pensioneras från DN 1998. Däremellan ligger 41 års tidningsgärning av ovanlig lödighet och verkan. Framför allt har Santesson under ett kvarts sekel varit utrikesredaktör i Sveriges ledande tidning, en av endast tre utrikesredaktörer på DN sedan första världskriget, med Johannes Wickman och Ulf Brandell som föregångare.

Låt mig ändå börja med vad som är mindre känt utanför DN-huset, den mycket speciella och betydelsefulla roll som Olof Santesson haft för DN:s inre arbete genom många år.

Han har med sitt exempel ständigt påmint om att journalisten har mer än ett yrke, benämn det gärna kall. Den som någon udda gång råkat komma till tidningen vid sjutiden på morgonen har sett Olle på plats, intagandes världsnyheterna via tidningar, BBC radio och Internet. Den som hankat sig kvar framåt kvällskvisten har mött samme redaktör, intensivt verksam med att kontrollera att inga faktafel smugit sig in i texterna. En äkta nyfikenhet på världen – dess liv och sammanhang, orsaker och verkningar – driver journalisten, men därtill en vilja att förklara för läsarna vad som är viktigt i allt som sker. "Förklaringsdjup" har varit Olof Santessons favoritbegrepp när han talat om opinionsjournalistik på DN:s internutbildningar. Olle har med sitt dagliga exempel lärt generationer av nya DN-journalister vad det är att vara journalist. Tidningen är viktig. Uppdraget är stort. Världen är fylld av händelser och skeenden som behöver förstås, förklaras och påverkas.

Tidningen ska också läsas, i all dess mångfald, av journalisterna själva (vilket inte längre är givet). Nyfikenheten ska paras med

noggrannhet, självfallet i faktagranskning, men också i de detaljer som avslöjar arbetsdisciplin och kvalitetskänsla. Tidningsproduktion är föga bohemisk. Den kräver tidspassning och precision i samarbete. Inte alla skrivare är samtidigt begåvade administratörer. Olof Santesson är det. Och det är inte likgiltigt på en tidning. Många frustrationer förebyggs om det finns ett hyggligt mått av ordning, i det som Ludvig Jönsson i en bok beskrev som en anställds arbetsmiljökrav nummer ett: rätten att få vara effektiv.

Olof Santesson har också varit en social motor på DN. Han kom till allmänna redaktionen. Han fortsatte på ledarredaktionen. Han blev utrikesredaktör, med vid roll över hela tidningen. Santesson har aldrig låtit sig låsas till de avdelningsrevir som lätt uppstår på en stor redaktion som DN:s. Han har rört sig fritt över alla gränser, också ämnesgränser. Utrikesredaktören har ofta varit den mest intresserade och intensive diskutanten på ledarredaktionens dagliga planeringsmöten och luncher, om allt ifrån Norrbottens snöskoterregler till ungdomars uppbrottskultur. På en redaktion där introverta och känsliga själar inte är ovanliga har han hållit i gång raka samtal, skratt och liv.

Känt av några få, men desto högre värderat av dem, är att Olle genom alla år har fungerat som klok rådgivare och viktig samtalspartner till DN:s chefredaktörer och redaktionschefer. I några fall kan man säga att det varit naturligt. Hans-Ingvar Johnsson och Olof Santesson var gamla parhästar som DN-reportrar. Anders Mellbourn skolades som utrikesskribent på ledarredaktionen. Det märkliga är att det har fungerat likadant med redaktionella ledare som inte haft en sådan med utrikesredaktören delad bakgrund. Av de fyra som i dag har styrelsens uppdrag att leda DN – Thomas Axén, Joachim Berner, Arne Ruth och jag själv – har samtliga tagit för vana att samtala med Olof Santesson i kniviga lägen och delikata frågor. Vad vi har sökt och mött är gott omdöme, stark lojalitet mot tidningen, ypperlig personkännedom, avsaknad av egna snäva intressen bakom råden samt stor livsklokhet. Kanske viktigast av allt: vi har känt totalt förtroende för att våra egna moment av svaghet och existentiell nakenhet – de finns även hos

chefer! – kunnat förevisas just som de är, trots att tidningskorridorer annars är skvallercentraler av stora mått. I en tid av stora personalförändringar och väldiga kast i medievärlden, och en osäkerhet som ibland frätt på självförtroendet på tidningen, har det också haft ofantlig betydelse att DN:s kollektiva minne funnits samlat i en, ständigt närvarande, person.

Olof Santessons huvudroll är ändå den som Dagens Nyheters utrikesredaktör under ett kvarts sekel, från 1973, i den stora traditionen från Johannes Wickman (utrikesredaktör 1918–47) och Ulf Brandell (utrikesredaktör 1957–72). Olle har själv årligen skrivit omkring 400 artiklar på DN:s ledarsida, därtill åtskilliga recensioner av böcker på kultursidan. När denna makalösa produktivitet parats med ett ständigt krav på faktabas bakom allt och en hög ambition att hålla administrativ reda på avdelningen, i stort som smått, då kan var och en förstå storleken på arbetsbetinget.

Santessons linje präglas av den humanism och liberalism, med universell giltighet, som också är DN:s tradition. Olof Santesson har alltid med emfas betonat att DN är en liberal tidning och så måste förbli. Hans sätt att utföra uppgiften bär några särskilt utmärkande drag.

Det utmärks av en ofantlig historisk beläsenhet, som kommit extra mycket till sin rätt med historiens återkomst i Öst- och Centraleuropa. Läsaren lär sig mycket, och blir nyfiken på ännu mer, genom dessa texter. Åtskilliga böcker som ger nuet historisk relief hade inte blivit kända för en vid läsekrets utan Santessons presentation av dem i DN:s spalter.

Ett annat utmärkande drag är föreningen av politik och ekonomi. I en värld där "utrikespolitik" allt mindre kan avskiljas som en art vid sidan om samhällenas sociala, politiska, kulturella och ekonomiska krafter har Santesson förenat dessa olika element i sitt intresse och sin analys. Återigen ett uttryck för bredden i nyfikenhet och intressen. Folkrätten fick tidigt en viktig plats i DN:s analyser och uppmärksamhet genom Santesson, något som nu i hög grad förs vidare av hans efterträdare som utrikesredaktör.

Ett tredje drag är det rent tekniska kunnandet. Få beslutsfattare i regering och riksdag, om ens någon, har kunnat lika mycket

på ett lika konkret plan om till exempel försvar och säkerhetsfrågor och Europas historia som DN:s utrikesredaktör. "Fakta sparkar", hävdade Gunnar Myrdal. Många inom både politik och journalistik underskattar betydelsen av att veta mycket om de faktiska förhållandena innan man uttalar "åsikter". I en så komplex verklighet som försvarets finns många fakta som sparkar. Konsten för en tidningsman är förstås att bevara den oberoende bedömningen fast man bär den från saksfären utgående kunskapen. Klarar man det, och det har Olof Santesson i ovanlig grad gjort, får analyserna särskild tyngd. Någon som vet, men samtidigt vet att tänka själv, har skrivit.

Ett fjärde drag hos Olof Santesson är kylan i omdömet. Det är inte helt enkelt att förena dagstidningsluft med kyla. Den som valt som sin livsuppgift att arbeta på tidning har nog som regel känt dagsjournalistiken som en livsrytm som stämmer med personligheten. Man vill känna snabba slag, möta dagen redo för överraskningar, gärna föra en stimulerande kamp mot klockan, låta sig livas av det nya och uppseendeväckande. I varje kultur uppstår lätt vad forskare kallar "group think". Arten av grupptänkande påverkas av gruppkulturen. På en redaktion leder den lätt till att man övervärderar det sensationella och till att man pratar upp varandra i upphetsning över en händelse, ett perspektiv och en stämning.

I alla sådana lägen har Olof Santesson varit en klippa på Dagens Nyheter. Det ovanliga och märkliga är att han mer än alla andra haft nyhetsmannens ystra vakenhet och samtidigt mer än någon annan analytikerns svala distans. Minuterna är inte alltid många för att på en tidningsredaktion balansera det hetsande nyhetssinnet mot den mogna bedömningen – och att mitt i hettan hålla huvudet kallt, trots att få andra gör det. Det är inte minst i sådana moment som så många av DN:s medarbetare och läsare har lärt sig lita på Olof Santesson. Bland många exempel är det naturligt att nämna det som ställde den största utmaningen: ledaren om det ofattbara att Sveriges statsminister just skjutits på Sveavägen. Santesson väcktes hemma vid midnatt, for till tidningen och skrev en ledare som i sin balanserade bedömning av Sveriges situation kunde gå ograverad även dagen därpå, till resten av pre-

numeranterna, och som håller ännu elva år senare. Detta var inte på något sätt uttryck för brist på känsla, däremot för en väldig stadighet även i kris. Låt mig citera två stycken ur denna ledare, skriven en ofattbar natt:

> "Det finns skäl att varna för vidlyftiga slutsatser om vad som ledde fram till attentatsmannens möte med sitt offer. Kring Olof Palme har alltid stått strid. Men denna strid har inte på något sätt kunnat jämföras med vad som utspelas i länder som präglas av djupa samhällsklyftor och brist på inre balans. Vad som nu har skett måste i brist på fakta betraktas som en i sitt vanvett isolerad händelse. Kanske visar den ändå hur våldet, den besinningslösa gesten, har fått en mera universell spridning än vi riktigt förmår att inse.
>
> Ett väl organiserat land som Sverige kommer att återfinna sin balans även efter detta fruktansvärda som har hänt. Obevekligt går allt vidare. Landet har en fungerande ledning. Det känns säkert som en trösterik tanke för en djupt chockad nation."

Vad betyder det att Sveriges ledande morgontidning har en kvalificerad, kontinuerlig bedömning, orientering och kommentar om världen och utrikespolitiken?

En klassisk statsvetenskaplig analys säger att internationell politik är så gott som oförenlig med vanliga krav på en demokratisk process. Argumenten, först framförda av John Locke i "The Second Treatise of Government", sammanfattas i boken "Democracy and Foreign Policy", i vilken Kjell Goldmann, Sten Berglund och Gunnar Sjöstedt också empiriskt undersökt hur det förhållit sig i Sverige. Utrikesfrågor hanteras i en internationell förhandlingskultur som är begränsat öppen för insyn, där de egna korten helst inte ska visas för andra, där sekretess är mer regel än undantag, där den lagstiftande församlingen inte kommer in på samma sätt som när det handlar om lagar och skatter och där oppositionen tenderar vara lamslagen med hänvisning till nationens högre intressen. Till detta kommer att medborgarnas vardag-

liga motkunskap är begränsad, eftersom sfären är avlägsen.

De svenska forskarna fann också färre fria, utomstående institutioner på utrikesområdet än på andra politikfält. Inom säg utbildning eller socialpolitik sjuder Sverige av organisationer, myndigheter och verksamma som förvisso ofta kan sägas representera "särintressen" men som likväl fokuserar konfliktpunkter och drar fram känslig information, håller frågor offentliga och debatterade. Så i betydligt mindre grad på utrikesområdet. Därtill fann forskarna något av ett byråkratmonopol i beredningsprocesser på vissa områden, närmast försvarspolitikens: "The defence problems are in a large measure structured by a bureaucracy with a near-monopoly of some of the crucial information."

Professor Kjell Goldmann angav fyra problem som särskilt stora i Sverige:

1. Avsaknaden av en kontinuerlig debatt mellan de politiska partierna om den grundläggande säkerhetspolitiken.

2. Den byråkratiska övervikten i den komplexa försvarsplaneringen.

3. Byråkratins kontroll av internationella förhandlingar rörande ekonomi. Detta dilemma, skrev Goldmann 1986, blir "increasingly important" med det växande ekonomisk-politiska samarbetet över nationsgränsen. Lundaforskarna har bekräftat och fört vidare den analysen i sin betydelsefulla bok för maktutredningen kring politiken i den internationaliserade ekonomin: "Makt och internationalisering" (Göte Hansson, Lars-Göran Stenelo, red.). Med Sveriges EU-medlemskap har dilemmat blivit tydligare.

4. Den tvivelaktiga representativiteten i den svenska utrikespolitiska uttalandepolitiken.

Det är inte svårt att se vad en huvudtidning i huvudstaden kan betyda i de här avseendena, för att bryta slutenheten, vidga diskussionen, öka demokratin. Den kan tvinga fram en öppnare och vidare debatt om de säkerhetspolitiska förutsättningarna och valen. Den kan se till att de viktiga försvarsfrågorna dras fram ur de slutna processernas och förhandlingarnas mörker. Den kan driva linjer, sprida kunskap, orientera om viktiga studier och dokument så att även svåra EU-frågor som EMU och skatteregler

blir genomskinliga för medborgarna och intellektualiserade i förhållande till byråkraterna. Den kan sticka hål på floskler och bryta tabun, där ministrar och partiledningar har fastnat i sin egen falska uttalandevärld, till exempel i förhållande till Baltikums säkerhet och arabvärldens brist på demokrati.

Utrikessfären behöver samspelet med en kontinuerlig, påläst och självständig opinionsbildning för att inte fastna i sin egen inre cirkel. Och en inåtvänd nation behöver ständigt påminnas om att det finns en värld med viktiga och intressanta skeenden som berör oss – och som vi bör beröra. Till Sverige som kulturnation hör att den har tidningar med denna kvalitet och redaktörer som dagligen fyller den. Olof Santesson har i ovanlig grad gjort det. Det har därför känts som ett naturligt och angeläget tillfälle att ge ut en bok, skriven av några av utrikesredaktörens många vänner och samspelare, om just tidningen och världen.

HANS BERGSTRÖM
Chefredaktör på Dagens Nyheter sedan 1995 och fil dr i statskunskap. På DN:s ledarredaktion sedan 1987. Tidigare chefredaktör och ansvarig utgivare för Nerikes Allehanda. Under 1970-talet verksam vid riksdagen och i regeringskansliet.

Per Ahlin • Hans Bergström • Carl Björeman • Ulf Brandell •
Kaa Eneberg • Bo Hugemark • Disa Håstad • Hans-Ingvar Johnsson •
Leif Leifland • Anders Mellbourn • Svante Nycander •
Krister Wahlbäck • Sverker Åström •
Omslag Torgny Wärn

DN

ISBN 91-7588-250-7

Tidningen och världen

En vänbok till Olof Santesson

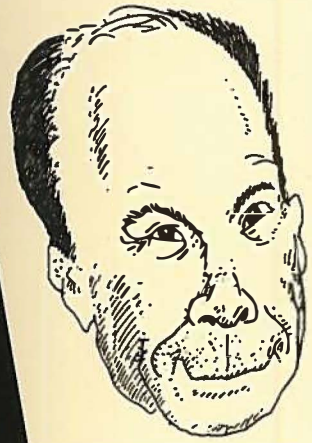

Tidningen och världen

En vänbok till
Olof Santesson

TIDNINGEN OCH VÄRLDEN
En vänbok till Olof Santesson
sammanställd av
Per Ahlin och Anders Mellbourn
Korrektur Kurt Blomberg
Omslag Torgny Wärn
Formgivning Wanja Andersson

DN.

Dagens Nyheter
105 15 Stockholm
ISBN 91-7588-250-7
Centraltryckeriet AB, Borås 1998

INNEHÅLL

HANS BERGSTRÖM Utrikesredaktören 7

SVANTE NYCANDER Ägarkompetens och maktkoncentration i medierna 14

ANDERS MELLBOURN Ansvaret i nyhetsjournalistiken 24

HANS-INGVAR JOHNSSON Triumfer, fiaskon och vardagsslit 35

SVERKER ÅSTRÖM UD och medierna 49

KRISTER WAHLBÄCK Sverige, Nazi-Tyskland och judeförföljelsernas inledning 57

ULF BRANDELL Christian Günther och telegrammet från Prytz 67

LEIF LEIFLAND De allierade och den svenska neutraliteten 72

KAA ENEBERG Hela Sverige ställde upp för de finska flyktingbarnen 81

CARL BJÖREMAN Strategival och försvarskriser 92

BO HUGEMARK Kan Baltikum försvaras? 104

DISA HÅSTAD Den nya postsovjetiska geografin 118

PER AHLIN Stater kan om de vill 131